

Sufizam u poeziji

Melike Salihbegović

Zilhad KLJUČANIN

Melika Salihbegović (1945.) ima dvije faze svoga poetskog (i životnog) puta. Prvoj pripada knjiga poezije *Kaze* ("Svjetlost", Sarajevo, 1974.). To je nevelika zbirka poetskih zapisa, "pjesama u prozi", refleksivnih i hermetiziranih, koje se naslanjaju na moderne tokove svjetske poezije (npr. na Seint-Johna Persea). *Kaze* su, međutim, pokazale poetičku zainteresiranost kojom će se ova pjesnikinja kretati i u tzv. svojoj drugoj fazi: hermetizam, refleksivnost, intelektualistički postav. I u knjizi *Nebeska deva* ("Bosanski institut", Zürich, 1986.) Salihbegovićeva će se držati tih poetičkih odrednica; mada će njeno motivsko-sadržajno zanimanje biti posve drukčije - orijentalno, tj. sufijsko. (Do druge knjige Melika Salihbegović će doživjeti potpuni životno-duhovni preobražaj. "Nakon perioda aktivnog komunista od školskih dana do 'islamske revolucije' kad vraća partijsku knjižicu i demonstrativno se ponaša i oblači kao iranske 'kćeri revolucije'."¹ U poznatom 'sarajevskom procesu' 1983. godine biva osuđena na pet godina robije.)

Nebeska deva - mada raspodijeljena po cjelovitim pjesmama - poetska je analiza puta dolaska do mističkog iskustva. Etape toga puta su - pojedini ciklusi. A trenuci dosega mističkog su - pjesme. U *Nebeskoj devi* - kako sugerira na kraju knjige i sama autorica - "u prelijepoj prizmi moga jezika, prelomilo se ono što je mističko u

pjesništvu, i što je pjesničko u mistici. Čitajući ove pjesme ponovno, na način bilješkama opremljenog čitaoca, meni ne uspijeva više samoj prijeći taj put što ga je moj duh obnašao stihovanjem kao samoprepoznavanjem, kao spoznavanjem. S njima, ja sam se na način leptira i sūfije oslobađala iz košuljice ovog već preumornog svijeta, i otud mi tako blisko društvo nekih raspetih duhovnika iz ranog srednjovjekovlja".

Nebeska deva se otvara mottom Ahmada al-Gazzālija:

*Leptir koji se zaljubljuje u plamen
dok je još u daljini
hrani se svjetlom te zore.*

I to nije slučajno, niti ima ulogu spoljnog ureda. Uzimajući za motto ovu poetiziranu misao velikog arapskog učenjaka ezoterizma, pjesnikinja u malom ocrtava kroki svoje poetske intencije: poput leptira, osloboditi se pojavnosti stvarnosnog svijeta i ući u samu esenciju pjesme (poetskog). Put počinje ciklusom *Još te ištu stvari*. U tom stadiju duša se priprema. Još je vezana za materijalnu rasprostrtnost, još se daje zavarati šarolikošću stvarnosti. No, potencija duše nalazi se u - riječi. "Riječ je brzac bitka; riječ je govor i šutnja ujedanput; riječ svemu daje oblik a sama dolazi iz neoblika; Gospodar joj Prvi koji je bez prije / i Posljednji koji je bez poslije" - kaže

Salihbegovićeva u početnoj pjesmi *Riječ*. Riječ oblikuje pojavnosti stvarnosnog svijeta, čije odbacivanje su stupnjevi očišćenja na putu u mističko. Takve pojavnosti su: stvari, predmeti, pa i svekolika zbilja. O svima njima pjeva pjesnikinja, na svome ezoterijskom putu. Nad tim pojavnostima moguće je stvoriti "umjetnost primitive" (*Objets d'art primitif*) ili poneku opsjenu kakva je, primjerice, akvarel (*Akvarel*). Jer svijet stvari je varljiv, i u stalnoj je, nesigurnoj, mijeni:

(...) *Položiš ruku na njihovu površ
dokidajući je
Ali tē stvari (pipci svijeta stvorenog
za nauk i kušnju) kidišu na tvoju dušu
I tek što povučesh ruku
vidiš:
ona koju si maločas
svojim damarom ćutio živu
stoji ko menhir u zoru oko kojeg
fijuču vjetri (...)*

U svijetu varljive materijalnosti rada se - sumnja; koja prebiva među stvarima "sve dok joj neko dovoljno jak / ne izvadi srce oslijepjeno / kojem / jedino nema lijeka" (*Sumnja*). Duša koja sumnja, ipak, još nije spremna za put ka oniričkom. Ona je "nebeska deva", koju pjesnikinja savjetuje: "Strpi se. Neka zima još polahko / nadomješta jesen: sve se poimenice / zbiva / po trajnom zakonu" (*Nebeska deva*). Duši valja kao devi skupljati ū se najdragocjenije "slatke sokove", trpjeti pritom profanost svijeta u kojem još prebiva:

(...) *Otrpi posljednji put njihovu muku
kad ti iz grbe tvoje slatke sokove
ushtjednu piti žedni
ne znajući da su na njima oholo sjedili
i da se stoga
Licu Najljepšem
nikada kao ti neće smiješiti
smiješiti (...)*

U takvom stanju - gdje duša prebiva u profanosti zbiljskog, a naslućuje drukčiji put - javlja se - zebnja. "Samo je zebnja iscjeliteljska" (kaže se u istoimenoj pjesmi), ona je zalag za onaj put. I - počinje put: "...na rubovima sjenki

rascvali vjetar / ko paučinu / razmiče zebnju":
(...) *I duša
ko košulju tijesnu odlaže ovu tvarnost
u kojoj si
zebnje ko peluda pun
evocirao samo istinitu zbilju (...)*

Da li taj *miradž* duše može biti - san? Jer "nema se šta reći što neki san već sanjao nije". Putovanje kroz mrak, u kojem "nema sjena / U njemu, čiste, počivaju suštine"? San - moguće, ali ne u smislu svakodnevnog psihofizičkog procesa (spavanja), nego u smislu oniričkog ulaska i putovanja do esencije Bića, do "Ruže tmice, Ruže metafizike" (*Ruža tmice*).

Drugi stupanj putovanja duše do Jastva pjesnikinja opisuje u ciklusu *Da mi je tvoj vid, mrtvi*. Podnaslov ciklusa je *Monolog sa sūfijom*, i time je, zapravo, put označen: duša da bi došla do svoga Bitka, mora proći kroz sufijsko iskustvo. Šta je *sūfi*, šta je *sūfizam*? U bilješkama *Nebeske deve* Melika Salihbegović sama kaže: "*Sūfi*, naziv je koji, čini se, nema tačnog pojmovnog ekvivalenta u leksici zapadnog, napose evropskog, duhovništva. Nekim nepisanim ugovorom, s prešutnim poštivanjem vrlo značajnih razlika koje ovog istočnog, tj. islamskog, duhovnjaka čine figurom drugačijom od zapadnog iskušenika, naučna, pa onda i literarna i druga, misao nazvat će ga imenom mistika... Sūfi je, dakle, islamski gnostik, arif, posjednik srčanog znanja (ma'rifeta), epifanijskog susreta s Božanskim kojem ga vodi, pored dosljedne primjene Vjerezakona, istrajna etička i duhovna vježba. Našem čitaocu je, vjerojatno, više nego termin *tesavvuf*, poznata latinizirana izvedenica *sūfizam*, također po nekim prešutnim konvencijama prihvaćena i na istočnim i na zapadnim stranama svijeta."

Sūfi do savršenstva duše dolazi putem molitve, upućene "Onom koji bliži ti je neg / vratna žila kucavica", dakle Bogu:

*Kad sve već usni
ti izlaziš iz tmica, smjerno
naginjuć Svjetlu
skrušeno kušajući samoću s Onim
koji bliži ti je neg
vratna žila kucavica*

*Kad sve ušuti
tad Knjiga
zamriješi na usnama onih
koji pamte je samo jezicima
polahko počne skidati pred vidom tvoga srca
jedan po jedan od svojih
sedam velova*

*Kad sve pomre
bez ruke koja bi posjedovala
ti, bogat, odložiš svoj vuneni ogrtač
smjerajući prostirku
kolik na nju može stati
larva leptirova
Sûfi*

Sûfiju se u molitvi otvara Znanje, "Knjiga polahko počne skidati pred vidom tvoga srca / jedan po jedan od svojih / sedam velova". A molitva se, metaforički i simbolično, dešava na prostirci spravljenoj od sufijskog ogrtača, "kolik na nju može stati / larva leptirova". Duša se, dakle, čisti (pjesma *Očišćenje*), "grješne su ti oči ostale na pokrivci / kojom su stvari pred tobom / skrivale svoju nevinost". Stvari se tek sada, očišćene od zbilje, od grijeha kojega proizvodi sudar percepcije i stvarnosti, pojavljuju u svoj čistoti. *Ja* - taj imenski znak egzistencije u stvarnosti - "truhla je srčika trstike", treba da se umiri, "kao da te zaista više nema / i kao da te više i neće biti". *Ja* se, ustvari, poništava do neegzistiranja, utapanja u Više Biće, Biće Svjetlosti. Taj susret se dešava u Istinitom snu, do kojeg se dolazi molitvom i meditacijom o Bogu. Molitva odbacuje od bića sve suvišno, duhovnim procesom koji je stupnjevit:

*Najprije vidiš neku izmaglicu, podilaze te srsi
Potom iz njena amorfnog bića, brojiš
dvadeset i osam se likova razaznaju
Tvoje je srce još puno sumnje
Čekaš gromove da opravdaju kišu*

*Vruć dah zemlje vuče te u varljivoj počinku
(no, vidiš, i ona drhti)*

*Počinuti, to je
tek kad se izmije nebo
i pošto opereš ruke, glavu pokriješ
jer i On skriva svoju ljepotu*

*To je
tek kad porodiljski prođu bolovi
i kad se leptir iz larve izvije
pa vidi: na svakoj stvari počiva smiso
prosut ko behar sa stabla
kroz čije korinje, tijelo
i izdanke moraš redom proći
da bi dostigo
Sveopću svrhu
(Moraš proći redom)*

Iza Istinitog sna leži znanje, počivajući u Vječnoj Milosti. Znanje je suštastveno i o Suštastvu samom, u njemu nije moguć više nikakav govor, jer "govor je o onom što se izreći ne može".

Put je završen. Put je *zikh*. Duhovno uzdizanje do Boga.

No, *Nebeska deva* Melike Salihbegović još nije završena. U ciklusu *Kad se probudiš sebi* ona pjeva zahvalnice učenjacima gnosticima Al-Hallādžu i Ibn Sîni (Aviceni) - ispisujući jedan poetski krug, jedinstven u bosanskoj cjelokupnoj poeziji. Mi takvog poniranja u strukturu sufijско-mističkog u poetskoj formi nemamo. Makar se to poniranje u slučaju Melike Salihbegović dešavalo u posve evropeiziranoj poetskoj formi i na naslijeđu evropske soligističke analize. Salihbegovićeva, naime, *analizira* sufijско iskustvo, a *ne pjeva* iz toga iskustva. Na sufijско pjevanje o (i iz) sufijском iskustvu bosanska književnost još čeka!

Bilješka

1 Biografska bilješka: Melika Salihbegović, *Nebeska deva*, "Bosanski institut", Zürich, 1986., str. 2.

m